

М. І. Сторожук
здобувач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ
(м. Київ)

УДК 343.14

ПРОБЛЕМИ ПРАВОРОЗУМІННЯ НЕДОВЕДЕНОСТІ УЧАСТІ ОСОБИ У ВЧИНЕННІ ЗЛОЧИНУ

Розглянуті теоретичні та практичні проблеми праворозуміння недоведеності участі особи у вчиненні злочину, визначені сутність, призначення, межі застосування та перспективи реформування недоведеності участі обвинуваченого у вчиненні злочину як підстави до закриття кримінальної справи.

Ключові слова: недоведеність участі у вчиненні злочину, непричетність до вчинення злочину, достовірність та ймовірність.

Праворозуміння недоведеності участі особи у вчиненні злочину як результату кримінального провадження набуває особливої актуальності за умов реформування кримінально-процесуального законодавства України взагалі, та інституту закриття кримінальної справи при недоведеності участі обвинуваченого у вчиненні злочину зокрема. Постає питання, як зміниться і чи зміниться це праворозуміння в системі реабілітуючих підстав до закриття кримінального провадження, які правові наслідки це матиме.

Метою статті є обґрунтування позиції, згідно з якою термін “недоведеність” у рамках праворозуміння недоведеності участі особи у вчиненні злочину відображає як достовірне, так і ймовірне знання про причетність особи до вчинення злочину, а також визначення перспектив розвитку інституту закриття кримінальної справи при недоведеності участі обвинуваченого у вчиненні злочину в процесі кримінально-процесуальної аброгації в Україні.

Дослідженням інституту закриття кримінальної справи при недоведеності участі обвинуваченого у вчиненні злочину, зокрема в контексті суперечливості та незручності праворозуміння цієї правової норми, власне, у такому формулюванні, у радянські часи займались М. С. Строгович, Г. І. Чангулі, В. О. Михайлов, В. В. Шимановський, С. А. Шейфер, А. Я. Дубинський, П. М. Давидов, Д. Я. Мирський, В. В. Соловйов та інші. Подальший розвиток ця тема отримала в роботах сучасних українських науковців, серед яких С. М. Благодир, М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко, В. Т. Маляренко, З. Д. Смітєнко, Р. І. Матюшенко та інші. Також в останні роки цю тему розробляли такі науковці Російської Федерації, як І. В. Овсянников, Т. О. Левінова, Л. Г. Ліфанова, Н. Ю. Букша, П. П. Рукавишников, Г. П. Хімічова та інші.

Згідно з п. 2 ст. 213 КПК України кримінальна справа закривається при недоведеності участі обвинуваченого у вчиненні злочину. Поняттям, яке визначає сутність цієї правової норми, є “недоведеність”. Ключова роль цього поняття в зазначеній юридичній конструкції дає нам підстави визначати його як наукове, тобто як юридичний термін. Проте роз’яснення значення терміна “недоведеність” ми не знаходимо ані в ст. 32 КПК України, ані в різноманітних юридичних словниках. Дослідники ж по-різному його тлумачать.

М. Г. Стойко вважає, що достовірному знанню у кримінальному процесі буде відповідати доведеність обставин кримінальної справи, а ймовірному — недоведеність. Відповідно доведеність характеризує достовірне знання й означає достатність доказів для висновку про досягнення істини по справі. Недоведеність, навпаки, характеризує ймовірне знання й означає недостатність доказів для достовірного висновку [1, с. 84]. На перший погляд, такий підхід до визначення обсягу юридичного терміна “недоведеність” видається цілком логічним. Принаймні саме так його розуміють більшість пересічних громадян та значна частина правників.

Натомість, Г. І. Чангулі зазначає, що на підставі недоведеності участі обвинуваченого у вчиненні злочину закриття кримінальної справи допустиме, якщо зібрано недостатньо доказів, які вказують на вчинення обвинуваченим цього злочину, і відсутні можливості отримання додаткових доказів або ж беззаперечно доведена непричетність обвинуваченого до вчинення злочину [2, с. 59]. Такої ж думки дотримуються В. О. Михайлов та В. В. Шимановський. Вони дійшли висновку, що кримінальна справа підлягає закриттю на підставі недоведеності участі обвинуваченого у вчиненні злочину і в тому разі, коли не було здобуто достатньо доказів вини обвинуваченого, і в тому, коли було остаточно встановлено, що обвинувачений не вчиняв тих злочинних дій, які йому інкримінувались [3, с. 23; 4, с. 85]. Згідно з цим підходом, недоведеність участі особи у вчиненні злочину як підстава до закриття кримінальної справи може встановлюватись за умов досягнення як ймовірного, так і достовірного знання про істину в справі. Ми також є прибічниками широкого праворозуміння терміна “недоведеність” і хочемо навести на користь цієї позиції ряд аргументів.

Аналіз сутності та юридичної природи наявних у чинному кримінально-процесуальному законодавстві реабілітуючих підстав до закриття кримінальної справи показує, що підставою, передбаченою п. 2 ст. 213 КПК України, охоплюються випадки надання правової оцінки діям конкретної особи (обвинуваченого) за принципами презумпції невинуватості (в разі ймовірності встановлення участі особи у вчиненні злочину) або об’єктивної істини (в разі достовірності встановлення участі особи у вчиненні злочину), а не випадки вирішення кримінальної справи по суті (якщо тільки злочин за своєю специфікою не міг бути вчинений іншою особою, наприклад: одержання хабара). Якщо в ході досудового слідства буде достовірно встановлено, що особа не вчиняла злочин, за який була притягнута як обвинувачений, це означає, що цей злочин вчинила інша особа (за винятком зазначених нами випадків).

У ході проведеного нами опитування слідчих органів внутрішніх справ (48 осіб) було встановлено, що 95,8 % (46 осіб) з них за наведених обставин закрили б кримінальну справу стосовно особи, непричетність якої до вчинення злочину доведено, на підставі п. 2 ч. 1 ст. 6 КПК України (за відсутністю в діянні складу злочину), при цьому кримінальну справу за фактом вчиненого злочину продовжили б розслідувати з метою встановлення і притягнення до відповідальності особи, яка його вчинила.

Проаналізувавши формулювання “за відсутністю в діянні складу злочину” можна зробити висновок, що йдеться про відсутність у конкретному діянні складу саме злочину, проте в цьому діянні може міститися склад іншого правопорушення, за яке також передбачена юридична відповідальність. У разі достовірного встановлення непричетності особи до вчинення діяння (суспільно-небезпечного чи будь-якого іншого правопорушення) очевидно, що вона не може нести за нього жодної відповідальності. Відповідно, прийнявши рішення про закриття кримінальної справи стосовно особи, щодо якої достовірно встановлено, що вона не брала участь у діянні, на підставі відсутності в діянні складу злочину, слідчий тим самим не констатує непричетності особи до вчинення діяння, а лише встановлює відсутність у діянні особи одного чи кількох елементів складу злочину, не виключаючи наявність

складу іншого правопорушення. Зрозуміло, що це юридично неграмотно і несправедливо стосовно непричетної до діяння особи.

На нашу думку, в самому формулюванні “за відсутністю в діянні складу злочину” закладено розуміння того, що відсутність складу злочину в діянні загалом означає його відсутність у діянні будь-якої особи, яка до нього причетна. Відповідно, на підставі п. 2 ч. 1 ст. 6 КПК України кримінальна справа повинна закритися і стосовно особи, і за фактом діяння загалом, а не лише стосовно особи, яка підозрювалась у вчиненні злочину чи притягувалась як обвинувачений за його вчинення. Це ж стосується і підстави до закриття кримінальної справи, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 6 КПК України (за відсутністю події злочину).

На користь наведеного говорить і той факт, що саме за таким принципом у КПК Російської Федерації від 18.12.2001 р. розмежовано підстави до закриття кримінальної справи та підстави до припинення кримінального переслідування. Згідно з ч. 1 ст. 24 цього Кодексу порушена кримінальна справа підлягає закриттю за такими підставами: 1) відсутність події злочину; 2) відсутність у діянні складу злочину, а згідно з ч. 3 цієї ж статті закриття кримінальної справи тягне за собою водночас припинення кримінального переслідування; згідно з п. 1 ч. 1 ст. 27 Кодексу кримінальне переслідування стосовно підозрюваного чи обвинуваченого припиняється на підставі непричетності підозрюваного чи обвинуваченого до вчинення злочину, при цьому в п. 20 ст. 5 визначено, що непричетність — невстановлена причетність або встановлена непричетність особи до вчинення злочину [5].

Інакше вбачають призначення і розмежування реабілітуючих підстав до закриття кримінальної справи автори Науково-практичного коментаря КПК України, зазначаючи, що “... у діях конкретної особи відсутній склад злочину, коли встановлено, що діяння, у якому є ознаки злочину, дійсно вчинене, але не цією особою, а іншою, або ж воно не передбачене чи не розцінюється КК України як злочин...” [6, с. 19], і “... закриття справи за недоведеністю участі обвинуваченого у вчиненні злочину може мати місце лише при встановленні події злочину, якщо конкретній особі було пред’явлено обвинувачення, але у процесі подальшого дослідження всіх обставин справи слідчий дійшов висновку, що зібраних ним доказів для обвинувачення недостатньо і всі можливості для збирання додаткових доказів вичерпані” [6, с. 460].

Як бачимо, попре те, що діюча система реабілітуючих підстав до закриття кримінальної справи існує багато десятиліть, серед науковців та практикуючих юристів досі немає єдності щодо розуміння їх сутності, призначення та меж застосування. На доцільності редагування формулювань, які передбачають закриття кримінальної справи за відсутністю події злочину, за відсутністю в діянні складу злочину та при недоведеності участі обвинуваченого у вчиненні злочину, науковці наголошували давно. Свої пропозиції з цього приводу висловлювали М. С. Строгович [7, с. 175], А. Я. Дубинський [8, с. 53–55], М. О. Воробейников [9, с. 133], С. М. Благодир і З. Д. Смітєнко [10, с. 128–129] та багато інших дослідників. Сутністю цих пропозицій є виокремлення достовірного результату досудового слідства — доведеності непричетності особи до вчинення злочину — в окрему підставу до закриття кримінальної справи та відмова від вживання в тексті закону суперечливого терміна “недоведеність”.

На жаль, ці пропозиції досі не почуті законодавцем. Не запропоновано вирішення цієї проблеми і в Проекті КПК України, прийнятому Верховною Радою України 13.04.2012 р. (№ 9700 від 13.01.2012 р.). Згідно з п. 3 ч. 1 ст. 284 цього проекту “... кримінальне провадження закривається, якщо не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи у суді і вичерпані можливості їх отримати” [11]. Цікаво, що правові норми аналогічного змісту містились у п. 2 ст. 206 КПК УРСР від 13.09.1922 р., де передбачалось, що попереднє слідство підлягає закриттю при недостатності зібраних по справі доказів для віддання до суду особи, яка була притягнена раніше до справи як обвинувачений, та п. 2 ст. 197

КПК УРСР від 20.07.1927 р., де йшлося про закриття кримінальної справи при недостатності зібраних по справі доказів для віддання обвинуваченого до суду. Процесуалісти того часу висловлювали численні критичні зауваження з приводу таких формулювань [8, с. 43–44]. За своїм змістом ця критика дуже схожа на ту, яка має місце щодо формулювання “... при недоведеності участі обвинуваченого у вчиненні злочину...”, яке було введено із прийняттям КПК УРСР від 28.12.1960 р.: вживання термінів “недостатність доказів” та “недоведеність” при обґрунтуванні закриття кримінальної справи стосовно особи допускає інакші домисли, ніж повна її реабілітація, і фактично залишає таку особу “під підозрою”.

Не зрозуміло, чому автори вказаного вище проекту КПК України, висловивши намір побудувати у країні принципово новий порядок здійснення кримінального судочинства, при формуванні системи підстав до закриття кримінального провадження пропонують повернутися до суперечливої правової конструкції “не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи”. Крім того, в п. 1 і п. 2 ч. 1 ст. 284 Проекту передбачено, що кримінальне провадження закривається, якщо відповідно встановлена відсутність події кримінального правопорушення і встановлена відсутність у діянні складу кримінального правопорушення [11]. Таким чином, формуючи систему реабілітуючих підстав до закриття кримінального провадження, аналогічну до чинної системи реабілітуючих підстав до закриття кримінальної справи, творці проекту залишають дискусійним питання про те, на якій з цих підстав слід закривати кримінальне провадження в тому разі, коли достовірно встановлено, що особа не вчиняла кримінального правопорушення.

На наш погляд, “недоведеність” є терміном із більш широким значенням, ніж “недостатність доказів”. Умовно можна поставити запитання: чи доведено в ході розслідування, що особа причетна до вчинення злочину? І в тому разі, коли причетність особи до вчинення злочину достовірно не встановлена, і в тому, коли достовірно встановлено, що особа не причетна до нього, відповідь буде однаковою: не доведено. При цьому для другого випадку повна відповідь є такою: ні, причетність особи до вчинення злочину не є доведеною, доведеною є непричетність. Натомість, у формулюванні “недостатність доказів” увага акцентована не на встановленні доведеності чи недоведеності участі особи у вчиненні злочину загалом, а на такій ознаці доказів, як достатність. У цьому формулюванні йдеться саме про докази у множині, тому вбачається, що в ході кримінального провадження зібрані певні докази винуватості особи. Вони є допустимими, належними і достовірними, але у сукупності їх недостатньо для доведення винуватості особи у суді. Тобто в цій нормі знаходиться відображення лише принцип презумпції невинуватості. Так у суспільстві і навіть серед правників може виникнути враження, що мали місце суб’єктивні причини невстановленості достатніх доказів. Юридичній і фактичній реабілітації особи, стосовно якої закриватиметься кримінальне провадження на цій підставі, це аж ніяк не сприятиме. Тим більше, невинуватість особи, непричетність якої до кримінального правопорушення доведено в ході кримінального провадження, несправедливо обґрунтовувати тим, що доказів цієї винуватості недостатньо. Це суперечить принципу об’єктивної істини.

Недоцільно вживати термін “недоведеність” у правових конструкціях при обґрунтуванні припинення кримінального переслідування особи ще й тому, що до оманливого сприйняття цього терміна призводить його морфологічна будова: префікс “не”, який означає заперечення, приєднаний до іменника “доведеність” із власним префіксом “до”, який, у свою чергу, вказує на завершеність дії — доведення. На слух ці два різні за призначенням префікса сприймаються як один складний префікс “недо”, який надає значення неповноти, недостатності або незавершеності певної дії.

З усього викладеного робимо висновок, що праворозуміння недоведеності участі особи у вчиненні злочину ускладнює саме суперечливий і неоднозначний у тлумаченні термін “недоведеність”. Наведене в цій статті обґрунтування позиції, згідно з якою

цей термін відображає і достовірне, і ймовірне знання про істину в справі, стало необхідним з наукової і практичної точок зору саме тому, що будова чинної системи реабілітуючих підстав до закриття кримінальної справи із вжитими в них формулюваннями не дає чітких уявлень про сутність, призначення та межі застосування кожної з них. На жаль, не вбачається тенденція до покращення цієї ситуації і в проекті КПК України. При цьому таке визначення “недоведеності”, яке ми підтримуємо, є скоріше допустимим за наявних правових умов. Ми вважаємо, що в процесі кримінально-процесуальної аброгації законодавець повинен давати законодавче роз’яснення усім ключовим поняттям, вжитим у законі, а також уникати вживання у правових конструкціях таких термінів, які в подальшому дозволяють вільно тлумачити значення норми загалом.

Список використаних джерел

1. *Стойко, Н. Г.* Понятие недоказанности в уголовном процессе [Текст] / Н. Г. Стойко // Правоведение. — 1980. — № 4. — С. 84–88.
2. *Чангули, Г. И.* Недоказанность участия обвиняемого в совершении преступления как процессуальное основание к прекращению уголовного дела в стадии предварительного следствия [Текст] / Г. И. Чангули // Социалистическая законность. — 1965. — № 3. — С. 58–60.
3. *Михайлов, В. А.* Процессуальный порядок прекращения уголовных дел в стадии предварительного расследования [Текст]: [учеб. пособ.] / В. А. Михайлов. — Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1970. — 139 с.
4. *Шимановский, В. В.* Недоказанность участия лица в совершении преступления как процессуальное основание для прекращения уголовного дела [Текст] / В. В. Шимановский // Правоведение. — 1986. — № 1. — С. 84–88.
5. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18.12.2001 г. № 174-ФЗ (принят Государственной Думой Федерального Собрания Российской Федерации. 22.11.2001 г.) [Электронный ресурс] Официальный сайт Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации. — URL : <http://duma.consultant.ru/page.aspx?703004>.
6. Кримінально-процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар [Текст] / за заг. ред. В. Т. Маляренка, В. Г. Гончаренка. — [вид. четверте, перероблене та доповнене]. — К. : Юрисконсульт, КНТ, 2007. — 896 с.
7. *Строгович, М. С.* Курс советского уголовного процесса [Текст] / М. С. Строгович ; АН СССР. Ин-т государства и права. — М. : Наука, 1970. — Т. 2. Порядок производства по уголовным делам по советскому уголовно-процессуальному праву. — 516 с.
8. *Дубинский, А. Я.* Основания к прекращению уголовного дела в стадии предварительного расследования [Текст] / А. Я. Дубинский. — К. : КВШ МВД СССР, 1973. — 123 с.
9. *Воробейников, М. А.* О юридических и фактических основаниях прекращения уголовного дела в свете принципов объективной истины и презумпции невиновности [Текст] / М. А. Воробейников // Демократизм предварительного расследования : сб. науч. тр. — МВД СССР. Минская высшая школа. — Мн., 1990. — С. 125–134.
10. *Благодир, С. М.* Закриття кримінальної справи: пропозиції до нового КПК України [Текст] / С. М. Благодир, З. Д. Смітєнко // Науковий вісник Української академії внутрішніх справ. — 1997. — № 1. — С. 125–129.
11. Проект Кримінально-процесуального кодексу України, реєстр. № 9700 від 13.01.2012 р. [Електронний ресурс] Верховна Рада України. — URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=42312.

Рекомендовано до друку кафедрою кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ
(протокол № 17 від 18 квітня 2012 року)

Надійшла до редакції 04.05.2012

Сторожук М. И. Проблемы правового понимания недоказанности участия лица в совершении преступления

Рассмотрены теоретические и практические проблемы правового понимания недоказанности участия лица в совершении преступления, определены сущность, назначение, границы применения и перспективы реформирования недоказанности участия обвиняемого в совершении преступления как основания к прекращению уголовного дела.

Ключевые слова: недоказанность участия в совершении преступления, непричастность к совершению преступления, достоверность и вероятность.

Storozhuk, M. I. Problems of Legal Understanding of a Person's Participation in the Crime that has not been proven

The theoretical and practical problems of legal understanding of a person's participation in the crime that has not been proven are considered. The nature, purpose, application limits, and prospects for reform of failure to prove the participation of the accused of a crime as grounds for termination of criminal proceedings are defined.

Key words: failure to prove participation in a crime, not complicit in the crime, the reliability and the probability.

